

אגדת היום

עיונים ומחשבות סביב אגדות הגמרא בדף היומי

ערכין טו-טז | לשון הרע

לשון הרע—איך לדבר עליו?

כשנתקלים בסוגיה רצופת אמרות על לשון הרע, אפשר לומר שלפנינו שיחת מוסר ארוכה, שכל עניינה ללמד אותנו כמה לשון הרע חמור. אפשר לא להבחין בניסוחים השונים של האמרות, ואפשר אפילו לא לשים לב שאמרו אותן דוברים שונים. אולם אם מעמיקים יותר, מזהים הבדלים בין האמרות, שלפעמים מבטאים גוונים שונים של חומרת האיסור, ולפעמים אפילו משקפים מחלוקות עקרוניות בנוגע לגישה אליו. הדוגמה הבולטת ביותר היא לקראת סוף הסוגיה האגדית, לפני שמתחילים הדינים ההלכתיים של לשון הרע, שם מובאת מחלוקת אם למספר לשון הרע יש תקנה או לא. השאלה האם מדובר בחטא בר תיקון, או במקרה חריג של חטא שאי אפשר לתקן אותו, היא שאלה מהותית בתפיסת איסור לשון הרע.

כדי לעמוד על ההבדלים בין האמרות צריך לנתח את הסוגיה כולה, אבל נעמוד כאן רק על מחלוקת אחת בין רבי יוחנן בשם רבי יוסי בן זמרא לריש לקיש. הסוגיה נפתחת בשלוש שלישיות של אמרות. שתי השלישיות הראשונות שייכות לרבי יוחנן ולריש לקיש. אפשר לזהות הקבלה בין השלישיות: כל שלישייה עוסקת בעונש הנגעים על לשון הרע, במשמעות האמונית של החטא ובדימוי ציורי סביב העובדה שבלשון הרע אין ערך ותועלת – ובכל זאת אנשים אומרים זאת. רק הסדר משתנה. רבי יוחנן משווה בין לשון הרע לכפירה בעיקר, וריש לקיש גם הוא אומר שהחטא מגיע "עד לשמים" – כלומר שיש קשר בינו ובין חטאים כלפי שמים, אך נראה שיש הבדל ביניהם. לנוכח דברי רבי יוחנן, ניכר כי ריש לקיש אינו מצביע על בעיה רוחנית מסוימת בלשון הרע (כגון כפירה); הוא רק אומר שעוונותיו של מספר לשון הרע כה רבים עד שהם מגיעים לשמים, כביכול. אפשר להבין שהבעיה הרוחנית בלשון הרע אינה פגם באמונה, אלא שגודל העוון משפיע לרעה על הרמה הרוחנית, ולכן הוא נוגע לענייני שמים. ריש לקיש, דרך המשל

אמר ר' יוחנן משום ר' יוסי בן זמרא: כל המספר לשון הרע - כאילו כפר בעיקר, שנאמר: אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו. ואמר ר' יוסי בן זמרא: כל המספר לשון הרע - נגעים באים עליו, שנאמר: מלשני בסתר רעהו אותו אצמית, וכתב התם: לצמיתות, ומתרגמין: לחלוטין, ותנן: אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט אלא פריעה ופרימה. אמר ריש לקיש, מאי דכתיב: זאת תהיה תורת המצורע? זאת תהיה תורתו של מוציא שם רע.

על הנחש שאינו נהנה מההכשה, מגחיק את מספרי לשון הרע ואומר כי אין להם הנאה ממעשיהם. מדבריו נראה כי זהו מעשה מיותר. רבי יוחנן מביא פסוק שלכאורה אומר אותו דבר, "מה יוסיף לך לשון רמיה", אך הוא לוקח אותו לכיוון אחר. לדבריו הלשון היא אבר שפל, אולי בדומה לנחש שאינו נהנה מההכשה, ובכל זאת יש לה כוח עצום להזיק. "מה יוסיף לך" אין פירושו שזהו מעשה מיותר, אלא שזהו מעשה בעל עוצמה שקשה לעצור.

אולם ההבדל הבולט יותר בין רבי יוחנן לריש לקיש הוא בשאלה מנין לומדים שלשון הרע גורר נגעים. הקשר בין לשון הרע לנגע הצרעת נעשה ידוע ומוכר, אך בימי חז"ל הוא עדיין היה בבירור, כנראה. כמה מהפרשנים אומרים שהקשר בין לשון הרע לצרעת גלוי וברור, אלא שרבי יוחנן בא להדגיש שהמספר לשון הרע נעשה מצורע מוחלט. כל מהלך ההוכחה העקיף שהוא מציג מוביל להגדרה "מצורע מוחלט", שלא רק מסגירים אותו לזמן מסוים אלא אף מוציאים מהמחנה עד שייטהר. בזאת רבי יוחנן מדגיש עד כמה החלטי ונחרץ העונש על הצרעת. ריש לקיש, לעומתו, לומד זאת דווקא מהביטוי "תורת המצורע". ביטוי זה נאמר בפתחת פרשת הטהרה של המצורע. רבי יוחנן מתמקד בעונש המוחלט, וריש לקיש מתמקד באפשרות שמציגה התורה לתשובה. יש לציין כי ריש לקיש היה בעל תשובה בעצמו. גם אם ברור שחמור לדבר בגנות האחר, השאלה היא איך רואים את החטא ואיך מדברים עליו. המבקש להוביל תיקון בעניין שמירת הלשון, עליו להכריע תחילה בין הגישות העולות בסוגיה: האם להבהיר נחרצות שזה אחד מהחטאים החמורים ביותר, או להאיר את הפתח לתיקון.